

УДК 364.442

ББК 65.272

Євдокимова І. А.

кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології управління та соціальної роботи соціологічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (Україна).

ОЦІНЮВАННЯ ЯК ПРИКЛАДНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

The review of theory and methodology of evaluation as a type of applied researches of social policy and some trends of evaluation development in the world and in Ukraine are presented in the article.

A thesis that active development of methodology and practice of evaluation of social policy in different countries is grounded on the demand to have the information about results and process of social policy. It is also argued that in becoming of evaluation researches the trend of modern science is represented that consists in forming of interdisciplinary researches. The tendencies in developing of social policy evaluation in Ukraine are distinguished in the article. It is stressed that evaluation of social policy in modern Ukraine after appearance of certain markers of hope on development appeared before the risk of oblivion.

Keywords: social policy, social program, evaluation and other.

В статті представлено аналіз оцінювання як особливого типу прикладних досліджень соціальної політики, а також тенденцій розвитку оцінювання в мирі та в Україні. Обосновано тезис про те, що активне розвиток методології та практики оцінювання соціальної політики в різних країнах світу є відповіддю на зростання попиту на інформацію відносно результатів і процесу здійснення соціальної політики. У становленні оцінних досліджень відображається притаманна для розвитку сучасної науки тенденція міждисциплінарних досліджень. Підкреслено, що оцінювання соціальної політики в сучасній Україні після з'явлення певних маркерів надії на розвиток опинилося перед ризиком забуття.

Ключевые слова: социальная политика, социальная программа, оценивание и др.

У статті представлено аналіз оцінювання як особливого типу прикладних досліджень соціальної політики, а також тенденцій розвитку оцінювання у світі та в Україні. Обґрунтовано тезу про те, що активний розвиток методології та практики оцінювання соціальної політики в різних країнах світу є відповіддю на зростання попиту на інформацію відносно результатів і процесу здійснення соціальної політики. У становленні оцінних досліджень відображається притаманна для розвитку сучасної науки тенденція міждисциплінарних досліджень. Підкреслено, що оцінювання соціальної політики в сучасній Україні після з'явлення певних маркерів надії на розвиток опинилося перед ризиком забуття.

Ключові слова: соціальна політика, соціальна програма, оцінювання та ін.

В умовах суспільного реформування особливого значення набуває реалізація ефективних заходів з боку суб'єктів політики у відповідності з поставленою метою та наявними ресурсами. Від цього залежать перспективи розвитку суспільства, соціальних груп та окремих людей. Тому вкрай актуальним стає оцінювання соціальної політики. Незважаючи на актуальність, оцінювання соціальної політики в Україні не отримало значного розвитку в попередні роки, а тенденції розвитку українського суспільства взагалі ставлять під сумнів можливості його запровадження в сучасних умовах. На наш погляд, це є не тільки наслідком складної соціально-економічної та політичної ситуації, що склалася в українському суспільстві, а й певного зневажливого ставлення до наукового супроводу та наукового забезпечення політичної діяльності, яке виникло ще в попередні роки та в сучасних умовах набуває досить загрозливого вигляду. Все це може призвести до реалізації неефективних заходів з боку політиків та витрачання обмежених фінансових ресурсів, а також до відповідної реакції з боку суспільства. Тому актуальним є донесення до суб'єктів соціально-політичного життя інформації щодо важливості оцінювання політики, запровадження відповідних досліджень, розробка методології їх проведення тощо. Аналізу цих питань присвячені роботи О. М. Балакіревої, О. О. Яременко, М. Лендєл та ін. Серед публікацій закордонних авторів слід відзначити роботи П. Спідера, К. Г. Вайс, Л. Пала, М.

Петтона, О. Кузьміна, П.В. Романова, О. Р. Ярської-Смирнної та ін.

Мета статті – надати огляд особливостей оцінювання як особливого типу прикладних досліджень соціальної політики, а також проаналізувати тенденції розвитку оцінювання в світі та в Україні.

Невід'ємною частиною розробки та здійснення соціальної політики в кожному суспільстві повинно бути її наукове забезпечення або комплекс спеціально організованих заходів, спрямованих на всебічне застосування наукового підходу до її розробки та реалізації. Складовою частиною наукового забезпечення соціальної політики є науковий супровід або наукова діяльність, яка являє собою багатосторонній процес із використання наукових методів збору, обробки, систематизації, аналізу і узагальнення даних стосовно цілей, завдань, об'єктів, теоретичної основи, ресурсів, процесів, результатів соціальної політики тощо. Оскільки зміст діяльності відрізняється на етапі розробки і реалізації соціальної політики, так само відрізняється зміст наукового супроводу на цих етапах. Відповідно можна виокремлювати науковий супровід на етапі розробки соціальної політики та науковий супровід на етапі її здійснення. Науковий супровід соціальної політики на етапі її розробки може включати багато різних напрямів діяльності, пов'язаних із аналізом соціальної проблеми, визначенням цілей та завдань соціальної політики, її результатів, вибором об'єкту, визначенням теорії політики, обґрунтуванням видів діяльності, обґрунтуванням ресурсів, потрібних для реалізації соціальної політики тощо. На етапі реалізації соціальної політики важливого значення набувають дослідження змін в стані об'єкту, його відповідність очікуваним результатам, процес здійснення соціальної політики тощо.

Науковий супровід соціальної політики може виступати в формі різних типів прикладних досліджень соціальної політики, а саме: соціального моніторингу, соціального інспектування, соціального аудиту, соціального обстеження, оцінювання тощо. Кожний з цих типів досліджень набуває особливої актуальності на різних етапах соціально-політичного процесу. Так, наприклад, на етапі розробки соціальної політики особливого значення набуває, наприклад, соціальна діагностика. На етапі реалізації соціальної політики актуальними є моніторинг, соціальний аудит, оцінювання процесу тощо.

Після завершення реалізації соціальної політики важливим є оцінювання її результатів.

Поняття "оцінювання" в науці носить дискусійний характер. Так, наприклад, з точки зору М. Скривена, оцінювання - це, передусім, експертиза цінності соціальної політики. А. Сухман запропонував термін "дослідження для оцінки", щоб підкреслити різницю між повсякденними судженнями про цінність чогонебудь і професійною оцінкою. Дослідження для оцінки, з його точки зору, включає використання науково-дослідних методів і прийомів. Таким чином, для А. Сухмана оцінка соціальної політики - це, передусім, наукове дослідження її цінності. Деякі вчені розширили значення терміну "оцінювання", додавши до нього такий аспект, як мета. Одним з прибічників такого визначення є К. Вайс. Сутнісною характеристикою оцінювання, з її точки зору, є наявність мети, пов'язаної з вдосконаленням соціальної політики. Саме такий підхід до визначення сутності оцінювання одержав найбільше поширення серед значної кількості західних науковців. Відповідно, оцінювання соціальної політики може бути визначено як «систематична оцінка операцій та/або результатів програми або політики в порівнянні з комплексом явних і неявних стандартів, з метою вдосконалення програми або політики» [1, с. 25].

Об'єктом оцінювання є соціальна політика та її окремі елементи (соціальні програми, проекти, інструменти). Визначення цих понять має в сучасній науці дискусійний характер. З нашої точки зору, соціальну політику продуктивно розглядати в трьох аспектах: як практичну діяльність, як науку та як навчальну дисципліну. Об'єктом оцінювання в першу чергу стає соціальна політика як практична діяльність. Останню можна визначити як діяльність держави та інших суб'єктів суспільства, яка спрямована на забезпечення оптимального функціонування та розвитку соціальної сфери та вирішення соціальних проблем. Однак неможливо також заперечувати, що в інших аспектах свого існування соціальна політика не може виступити в якості об'єкта оцінювального дослідження.

Соціальна політика в цілому досить рідко стає безпосереднім об'єктом оцінювання. Частіше об'єктом оцінювання стають соціальні програми. З одного боку, соціальні програми займають важливе місце в структурі соціальної політики, оскільки вони є комплексним інструментом соціальної політики. З іншого боку, саме завдяки соціальним програмам соціальна політика набуває більш конкретний вигляд для громадськості, стає орієнтиром для діяльності суб'єктів соціального управління.

Оцінювання може бути зосереджене або на процесі реалізації, або на результатах реалізації соціальної політики/програми. Таким чином, предметом оцінювання соціальної політики/програм найчастіше виступають результати соціальної політики/програми або процес реалізації соціальної політики/програми.

Оцінювання має багато спільного з іншими науковими дослідженнями. Під час проведення оцінювання застосовуються ті ж самі підходи, принципи, методи, що й у інших соціальних дослідженнях. Специфіку оцінювання визначає не його предмет, принципи та методи, а наміри та цілі його проведення. Головна ціль оцінювання, як вже відзначалося, полягає в удосконаленні соціальної політики/програми. Тобто, оцінювання є суто прикладним дослідженням, спрямованим на вдосконалення соціальної політики/програми. На думку К. Вайс, відзнаками оцінювання є також й те, що, на відміну від інших досліджень, у ньому завжди присутнє порівняння того «що маємо» з явними чи неявними стандартами; завдання дослідження з оцінювання завжди впливають з проблем, що турбують коло причетних до соціальної політики/програми людей (виконавці, цільові групи тощо), а не обираються дослідником самостійно. Крім того, результати оцінювання досить часто залишаються неопублікованими, на відміну від інших досліджень.

До основних функцій оцінювання соціальної політики/програм можна віднести, принаймні, три наступні: по-перше, це вдосконалення соціальної політики/програм; по-друге, підвищення раціональності рішень суб'єктів соціального управління; по-третє, поліпшення суспільства, хоча й непрямим шляхом.

З нашої точки зору виникнення та активний розвиток оцінювання соціальної політики відображає одну з тенденцій розвитку сучасної науки, яка полягає в формуванні міждисциплінарних систем знань та досліджень. Можна погодитися з Т. В. Азаровою та Л. К. Абрамовим, що фахівець з оцінювання повинен «мати певну систему професійних знань, умінь і навичок. Фундамент підготовленості до оцінки програм і проектів становлять соціальні науки: соціологія, економіка, політологія, менеджмент. Непогано, якщо фахівець має знання в області бухгалтерського обліку й фінансового аудита, які він може використати як інструмент для одержання даних про витрати, передбачені проектною діяльністю. Аналізуючи програми і проекти, необхідно чітко уявляти стан справ у державному секторі, а також вивчити специфіку діяльності НДО. До числа спеціальних вмінь і навичок у першу чергу варто віднести володіння

методами соціологічного дослідження й математичної статистики, користування комп'ютером. Важливі й такі психологічні якості, як комунікабельність, спостережливість, критичність мислення, аналітичні здібності, розвинена мова» [2, с.38-39].

Оцінювання є відносно новим напрямом дослідницької діяльності. Перші спроби реалізації соціальної політики не супроводжувалися її оцінюванням, оскільки заздалегідь вважалося, що запропоновані заходи забезпечують рішення соціальних проблем. Вперше систематично оцінювати результати політики почали в системі охорони здоров'я та освіти в 20-30-ті роки 20 століття. А в середині 20-го століття починається етап інституціоналізації оцінювальних досліджень. Деякі дослідники говорять у зв'язку з цим про три хвилі розвитку оцінювальних досліджень на Заході [3]. Перша хвиля (1960-1970-ті рр.) характеризувалася активним впровадженням програмно-проектного та оцінювального підходу в соціальну політику. Оцінювальні дослідження в цей період були спрямовані перш за все на обґрунтування та підвищення ефективності соціальної політики. Другу хвилю (1970-ті - кінець 1980-х рр.) іноді називають "періодом скорочень", оскільки вона була пов'язана з прагненням до економії ресурсів у період економічної кризи. Головною метою оцінювальних досліджень у цей період більшість дослідників та політиків бачили в тому, щоб виявити та скоротити неефективну соціальну політику/програми. Приблизниками оцінки в цей період стають навіть ті, хто відносився до неї скептично в попередні роки. Третя хвиля (кінець 1980-х - початок 2000 рр.). Цей період пов'язаний з проведенням адміністративної реформи в ряді держав і впровадженням в державне управління ринкових принципів та механізмів, які раніше використовувалися лише в організаціях бізнес-сектору. В цей період оцінювання в деяких країнах закріплюється законодавчо як важлива складова державного управління. Як відзначає Ж. Кеннел, у цей період у всьому світі також зростає попит на оцінні дослідження та набирає силу рух за професіоналізацію оцінної діяльності. З точки зору вченого, професіоналізація - це визначення суттєвих характеристик професії та надання їй відповідного статусу, створення цеху людей, зайнятих однією тією діяльністю [4]. У контексті руху за професіоналізацію в світі створюються національні, регіональні та міжнародні асоціації та мережі оцінювачів. В 2003 році національними та регіональними організаціями та мережами оцінювання була заснована Міжнародна організація співпраці в області оцінки (МОСОО).

В Україні з другої половини 1990-х рр. відбувається становлення оцінної діяльності, перш за все, завдяки діяльності міжнародних організацій, які впроваджували програми технічної допомоги, та недержавних організацій, які активно співпрацювали з міжнародними благодійними організаціями і першими зіткнулися з необхідністю оцінки своєї діяльності. Саме в кінці 1990-х рр. проводять перші конференції і семінари з оцінки програм, проектів за участю зарубіжних фахівців. У цілому можна говорити про те, що культура оцінювання соціальної політики у нас тільки починає формуватися. Одним з чинників розвитку оцінювання в Україні стало також створення в 2011 році Української асоціації оцінювання. Серед позитивних тенденцій попередніх років можна також було б відзначити запровадження Постановою Кабінету Міністрів №554, яка й досі є чинною, проведення на постійній основі моніторингу та оцінювання ефективності програм соціальної підтримки населення. До програм, які підлягають моніторингу та оцінюванню було віднесено наступні: допомога при народженні дитини, допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, допомога на дітей одиноким матерям, допомога при усиновленні дитини, допомога на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування; державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям; державна соціальна допомога інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам; субсидія для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива. В той же час не слід й перебільшувати значення цієї постанови, тому що здійснення відповідних заходів носило здебільшого формальний характер [7].

Взагалі, на наш погляд, оцінювання соціальної політики в сучасній Україні після з'явлення певних маркерів надії на розвиток опинилося перед ризиком забуття. В той же час активний розвиток методології та практики оцінювання соціальної політики в різних країнах світу є відповіддю на зростання попиту на інформацію щодо результатів та процесу здійснення соціальної політики та відображає одну з провідних тенденцій розвитку сучасної соціальної політики та науки.

Література

1. Вайс К. Оцінювання: Методи дослідження програм та політики / Керол Г. Вайс; [пер. з англ. Р. Ткачука та М. Корчинської]. – К.: Основи, 2000. – 671 с.

2. Азарова Т.В., Абрамов Л.К. Технологія оцінки соціальних програм та проектів / Т.В. Азарова, Л.К. Абрамов. - Кіровоград, ІСКМ, 2007. – С. 38-39.
3. Автономов А.С., Хананашвили Н.Л. Оценка в социальном проектировании. Методическое пособие / Под общ. Ред. А.С. Автономова. – М.: Национальная Ассоциация благотворительных организаций, 2010. – С. 119-126.
4. Кенел Ж. Профессионализация оценки / Жан Кенел // Оценка программ: методология и практика / [Салливан О., Кошелева Н.А., Пэттон М. и др.]; под ред. А. И. Кузьмина, Р. О. Салливан, Н. А. Кошелевой. – М.: Издательство «Престо-РК», 2009. – С. 326-332.
5. Прескилл Х., Торрес Р. Т. Обучение как один из аспектов использования оценки [Электронный ресурс] / Х. Прескилл, Р. Т. Торрес // Международная Сеть «Оценка Программ». – Режим доступа: www.ipen21.org
6. Пэттон М. Будущее оценки / М. Пэттон // Оценка программ: методология и практика / [Салливан О., Кошелева Н.А., Пэттон М. и др.]; под ред. А. И. Кузьмина, Р. О. Салливан, Н. А. Кошелевой. – М.: Издательство «Престо-РК», 2009. – С. 362-377.
7. Про проведення моніторингу та оцінювання ефективності програм соціальної підтримки населення. Затверджена Постановою Кабінету Міністрів України № 554 від 20 червня 2012 року [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. Законодавство. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/554-2012-p#n18>